

TUTKIMUSSELOSTEET JA KOMMENTIT

SUOMEN AUTONOMIA- JA ITSENÄISYYSKAUDEN POLIITTISEN HISTORIAN TUTKIMUKSESTA *

A. YLEISIÄ NÄKÖKOHTIA

Juhani Paasivirta

En lähde käsittelemään alan tutkimuksen tähänastisia saavutuksia ja suosimia aihepiirejä. Sen sijaan yritän valita tällaisen 'taaksepäin suuntautuvan' tarkastelutavan asemasta tavallaan vastakkaisen lähtökohdan: katseiden ohjauksen tutkimuskentällä eteenpäin. Pyrin tällöin tuomaan esille tähänastisen tutkimuksen katvealueita eli aihepiirejä, joita on selvitetty suhteellisen vähän taikka jotka ovat jääneet vaille huomiota. Sen lisäksi kiinnitän huomiota mahdollisuuksiin valita uudenlaisia, hedelmällisiä yleisnäkökulmia, edelleen ongelmien uusia tarkastelutapoja ja sitä tietä myös uudenlaisia tutkimusmenetelmiä, mitkä kaikki voivat tuoda uusia tuloksia jo suhteellisen paljonkin käsitellyistä aiheista.

On selvää, että tässä yhteydessä on mahdollista vain hyvin rajoitetussa määrin ja valikoiden tarkastella edellä kuvatulla lailla käsiteltävänä olevaa yleisteemaa. Samalla joutuu myös — pakostakin — tyytymään sangen yleisluontoi- siinkin huomautuksiin. Korostaisin kuitenkin sitä seikkaa, että tällaisilla »historian päivillä» tulisi yrittää avata väylä uudentyyppiselle tutkimukselle ja siinä mielessä ottaa käsiteltäväksi laajojakin kokonaisuuksia.

Yleisenä mahdollisuuksia avaavana näkökohtana on syytä tuoda heti aluksi esille, ettei poliittista historiaa pitäisi enää nähdä minään kapea-alaisena ja »erillään elävänä» tutkimusalana, liittyvän kaikki poliittinen toiminta yleisiin yhteiskunnallisiin puitteisiin. Tässä mielessä olisi paitsi taloudellis-sosiaaliseen kehitykseen kiinnitettävä järjestelmällisesti huomiota myös yleiskulttuurilliseen kehitykseen poliittisten ilmiöiden taustalla. Tutkimuksen näkökulmaa ei saisi liiaksi ja kaavamaisesti rajata vain yhdelle tasolle. Lisäksi kansainvälinen näkökulma on usein välttämätön tai ainakin hedelmällinen myös ns.

* Esitelmä Suomen Historiallisen Seuran 100-vuotisen toiminnan johdosta pidetyillä Historian päivillä 9. 11. 1975.

kansallisten aiheiden käsittelyssä. Näin saadaan monesti selvemmin esille itse tarkasteltavana oleva kehitysilmio ja sen yleisemmät kehukset.

Autonomiakauden alku

Kun on selvitetty Suomen uuden aseman kehitystä v:sta 1808 eteenpäin, tutkimuksen painopiste oli ensin maan aseman valtiosääntöisessä tulkinnessa sekä sittemmin tosiasiallisen poliittisen kehityksen selvittämissä. Sen sijaan Suomen uuden poliittisen aseman mukanaan tuomaan sopeutumiskehitykseen liittyvä taloudellinen aspekti on jäänyt vähälle huomiolle. Venäjän taholta ilmeisen johdonmukaisesti pyrittiin säilyttämään Suomen taloudelliset olot mahdollisimman muuttumattomina ja tunnustettiin näin maan kuuluminen uudesta valtakunnallisesta liitännästään huolimatta edelleenkin yhteiseen talousalueeseen Ruotsin kanssa, kuten esim. kaupan jatkuvuuden salliminen sen kanssa jokseenkin tullittomana osoittanee. Siten aivan ilmeisesti haluttiin välttää järkytyksiä tavallisen ihmisen asemassa ja samalla eliminoida syitä, jotka olisivat saattaneet ohjata mielialoja uutta valtakunnallista kytkentää vastaan.

Kun suomalaisesta yhteiskunnasta v:n 1808 jälkeen kokonaisuutena on kysymys, voitaneen — vahvasti yleistäen — sanoa, että sopeutuminen maan uuteen asemaan ja sen tosiasiallinen tunnustaminen tapahtui sosiaalisesti ylhäältä alaspäin: ensin aatelisto ja papisto sekä vasta sitten muut säädyt.

Tämän sopeutumisprosessin selvittäminen jälkimmäisten osalta pitkässä ajallisessa perspektiivissä on ongelmisto, johon olisi aihetta systemaattisesti kiinnittää huomiota. Mikä sai esim. suomalaisen talonpojan lopulta tyytyväiseksi uusissa oloissa? Ja kokonaisuutena katsoen, miten porvarissääty asennoitui uusiin oloihin ja löysi niissä roolinsa? Akateemisen älymystön asenteita ja aatteellisia yhtymäkohtia ulkomaille on kyllä laajalti ja monipuolisesti selvitetty, mihin on epäilemättä vaikuttanut osaltaan sangen edullinen lähde-tilanne, mutta 'tavallisten porvarien' maailma, heidän poliittiset ja yhteiskunnalliset asenteensa sekä yleensä porvarissäädyn rooli 1800-luvun alkupuoliskolla on nimenomaan poliittisen historian erikoisnäkökulmasta jäänyt katveeseen.

Tällaista — tekisi mieli sanoa — 1800-luvun tutkimuksen elitististä piirrettä, jolloin keskitytään johtoyksilöihin ja pienryhmiin eikä laajemmalti tarkastella muita väestöryhmiä, voi havaita monissa yhteyksissä, esim. sangen runsaasti suomalaisuusliikettä koskevassa tutkimuksessa, joka on tuonut liikkeen näkyviin sosiaalisesti usein kapea-alaisena. Aivan erikoisesti elitistinen piirre näkyy selvityksissä, jotka koskevat suhtautumista Suomessa skandinavismiin. — Eri asia tietenkin on, että yhteiskunnan asenteiden selvittely laajemmissa puitteissa on ongelmallinen jo lähdekysymyksistä johtuen ja että tällöin on edettävä mm. välilliseen päättelyyn nojautumalla.

Kun on kysymys Nikolai I:n ajan vahvasti patriarkaalisesta ja autokraattisesta järjestelmästä, eräät yleisluontoiset kysymyksenasettelut ovat nähdäkseen hedelmällisiä. Mikä oli esim. järjestelmää ylläpitävällä taholla käsitys siitä, mitä politiikka on, keille sen hoitaminen kuuluu ja missä kulkevat ne rajat, jolloin poliittiseen osallistumiseen suhtauduttiin epäillen? Eli: missä 1830- ja 40-luvun oloissa kulkivat toisaalta lojaalisuuden ja alamaisuuden, toisaalta epälojaalisuuden ja epäilyä herättävän kapinahenkisyyden rajat ylhäältäpäin nähtynä?

Tärkeää tässä aihepiirissä liikuttaessa on korostaa sitä yleistä näkökohtaa, etteivät vain poliittiset valtioelimet 'tee politiikkaa' vaan myös monet muut institutiot. Tästä johtuen on aihetta suunnata mielenkiintoa sellaisiin erikoisaiheisiin kuin hallintokoneiston propagoima yleisideologia, virkamiesten yhteiskunnallinen rooli, ajan patriarkaalisuuden erilaiset ilmaukset sekä kirkon toiminnan ilmentämä poliittinen ja sosiaalinen rooli arkkipiispa Bergenheimia myöten. Näiden eri institutioiden vertaileva analyysi Nikolai I:n aikana antaa todella yleiskuvaa silloisesta poliittisesta järjestelmästä.

Kun 1800-luvun alkupuoliskon osalta on kysymys Suomen korkeimpien hallintopiirien näkökulmasta katsottuna poliittisen epäluulon kohteista, Snellman yksilönä oli tunnettu silmätikku. Silloisen poliittisen systeemin luonnetta ja edustamia asenteita ilmentävät puhuvalla tavalla ne epäilevät arvioinnit, joita Snellman sai osakseen ja joista 1840-luvulla eräs erikoislaatuinen oli 'kommunistin' poltinmerkki. Se ilmaisee samalla jotain siitä, miten laajoihin yleiseurooppalaisiin perspektiiveihin Pietarista käsin sijoitettiin suomalainen kansallisen herätyksen kärkimies ja miten hänessä saatettiin nähdä — ja nimenomaan ajankohtaista länsieurooppalaista taustaa vasten — ensi sijassa 'alaluokan villitsijä', kuten edellä mainittu epiteetti osoittanee.

Samansuuntaista yleiseurooppalaista näkökulmaa Suomen korkeiden viranomaisten ja myös Pietarin johtopiirien taholla on kaikesti oikeus löytää esim. v:n 1850 sensuuriasetuksen julkaisemisesta. Määräsihän se politiikan käsitteilykiellon juuri sen kielisille lehdille ja painotuotteille, jotka julkaistiin alaluokan kielellä. Ajallisesti tuoreena taustalla oli sen julkaisemisajankohtana v:n 1848 Pariisi työväenkapinoineen samoin kuin muutkin mannermaiset kapinalliset metropolit.

Autonomiakauden jälkipuolisko

Siirryttäessä 1800-luvun jälkipuoliskolle pysähdyn suomalaisen yhteiskunnan moninaisten uudenaikaistumisilmiöiden kohdalle, niiden merkitykseen yleiselle poliittiselle kehitykselle ja sen muotoutumistavoille. Tätä aihepiiriä ei ole suinkaan ammennettu tyhjiin, sikäli kun on kysymys monista kehityksen erikoisnäkökulmista ja yleisistä historiallisista kytkennöistä. Kysymys on epäilemättä suuresta suomalaisen yhteiskunnan historiallisten juurien muotou-

tumisvaiheesta, josta yhteydet näyttävät lähtevän liikkeelle hyvinkin pitkälle eteenpäin tälle vuosisadalle.

Suuria kysymyksiä on ensinnäkin, miten selittyy suomalaisen kulttuurin räjähdysmäinen nousu, erityisesti 1880-luvun ympärille keskittyneenä? Miten poliittista elämää pitäisi tarkastella sen yhteydessä? Miten mukaan liitetään ne yleisemmät yhteiskunnalliset dynaamiset voimat, jotka olivat alkaneet vaikuttaa suomalaisessa yhteiskunnassa erityisesti 1860-luvulta alkaen? Lisäksi on tärkeää suomalaisen kulttuurin räjähdysmäisen kasvun koordinoiminen ulkopuolisiin, kansainvälisiin vaikutteisiin ja sysäyksiin.

Suomen talouselämän nousu 1800-luvun jälkipuoliskolla — ennen kaikkea teollisuuden kehitys sinänsä — sekä sen seurannaisvaikutukset sosiaalisiin muutoksiin kaupunki- ja maaseutuyhteisöjen piirissä sekä vastaavasti asennekehitykseen avaavat 'laajakangasasetelmaa' suomalaisen yhteiskunnan myöhemmälle kehitykselle.

Suomen kokonaiskehityksen eräs omaleimainen piirre lienee siinä, että samalla kun uusi kapitalistinen talousmuoto eteni nopeasti teollistumisen alkuunpäästyä, perinteelliset asenteet, joita edustivat patriarkalismi ja konservatismi, säilyttivät asemansa, vieläpä merkillisen 'jäädetytyinä'. Suomessa ei tapahtunut voimakasta poliittisen ja yhteiskunnallisen ajattelutavan murrosta porvarissäädyn piirissä, kuten Länsi-Euroopassa 1789 ja 1848 kehitysetappien merkeissä ja myös Ruotsissa, jolloin voimakas liberalismiin esiinmurto antoi leimaa yleiselle kehitykselle.

Suomessa ei myöskään muodostunut porvarissäädystä mitään laajempaa aktivoitumista ja valmiutta yhteiskunnallisiin reformeihin. Samalla oli hahmottumassa, vahvasti kaksinapainen yleisasetelma suomalaisen yhteiskunnan piirissä: toista puolta edusti vahva konservatismi ja toista puolta lähinnä vain myöhemmin kuvaan tuleva työväenliike.

Työväenliikkeen eräs erikoisuus Suomessa on kaikeksi sen säilyminen tässä vaiheessa sisäisesti jakautumattomana eri suuntiin, kuten sen sijaan tapahtui monissa muissa maissa. Suomen tapauksessa aineksia sisäiseen suuntautumiseen oli kylläkin selvästi olemassa. Edellä mainitusta maan poliittisen kentän »jäätynäisyydestä» — vastapuolella — on syy-yhteyksiä ilmeisesti löydettävissä tähänkin.

Näiden ilmiöiden laajapohjainen tarkastelu tarjoaa paljon syytaustaa ajallisesti paljon myöhemmin tapahtuvalle maan sisäisten ristiriitojen suurelle purkautumiselle v. 1918.

Eräs tähän liittyvä osaongelma muiden joukossa on kysymys, miksi Suomessa ei noussut esiin huomattavia välittäviä voimia ja miksi ne jäivät niin heikoiksi verrattuna esim. Skandinavian maihin?

Kysymys voitaneen asettaa myös näin: mikä immunisoi v:n 1789 aateperinnön poliittisesti ja yhteiskunnallisesti laajan vaikutuskaalan »kolmannen sää-

dyn» piirissä Suomessa ja välillisesti johti siihen, että patriarkalismi ja konservatismi sosiaalisella alalla jäivät, kuten edellä todettiin, valta-asenteiksi.

Kun on kysymys puolueista ja poliittisesta mielipidejakautumasta suomalaisessa yhteiskunnassa 1800-luvun jälkipuoliskolta lähtien, aihetta on tarkasteltu aika usein erillisenä ja keskittymällä siihen jakoperusteeseen, joka kulloinkin on ollut päällimmäisenä: suhde kielikysymykseen ja jako sillä pohjalla suomalaisen ja ruotsalaisen puolueeseen, edelleen suhtautuminen sortopoliittikkaan v:sta 1899 ja jakautuminen passiivisen vastarinnan ja myöntöväisyyksikannan edustajiin sekä lopulta puolueuudostuksen kolmas peruste, yhteiskunnalliset intressikysymykset ja sillä pohjalla ensin työväenliikkeen ja sitten maalaisliiton synty.

Puoluetutkimuksessa olisi pyrittävä aikaisempaa enemmän tietynlaiseen kokonaisvaltaisuuteen, ts. paitsi puolueiden kulloistakin pääalaa (kieliasia, suhde sortopoliittikkaan jne.) olisi samanaikaisesti pyrittävä selvittämään myös niiden suhtautumista vallitsevaan poliittiseen järjestelmään ja sen kehittämiseen, edelleen yhteiskunnallisiin ongelmiin, viimeksi mainittuihin sekä ohjelmatavoitteiden että niiden ratkaisumenetelmien osalta. Näin suomalainen puoluejärjestelmä 1800-luvun jälkipuoliskolta lähtien saa paremmin kokonaiskarakteristiikkaa sekä samalla tulee sijoitetuksi puoluejaon erilaisten yleisten kansainvälisten jakoperusteiden puitteisiin.

Puoluekehityksestä puheen ollen on aihetta korostaa myös erästä aatehistoriallista erikoisnäkökulmaa: miten ja minkälaisessa muodossa sellaiset aatteet kuten esim. suomalaisuusaate 'suodattuivat' ylhäältä alaspäin ja minkälaisiksi liikekannallepaneviksi voimiksi ne muodostuivat esim. laajan talonpoikaissäestön ja työväestön tasolla 1800-luvun loppuvuosikymmenistä alkaen.

Yleensä yhteiskunnallista aktiivisuutta voisi myös tutkia enemmän ohi puoluesysteeminkin. Tällöin ei rajoituttaisi vain poliittisiin yhteisöihin, vaan myös taloudellisiin (kaupan ja maatalouden sektori) ja aatteellisiin (nuorisoseurojen lisäksi myös esim. uskonnolliset liikkeet). Tätä kautta saadaan selvyttä yhteiskunnan kokonaisliikkeestä ja politiikan taustalla olevista voimista, mitkä ilmentävät kokonaisuudessaan ns. yhtenäiskulttuurin särkymistä.

Yleiseksi lähtökohdaksi voidaan ottaa enemmän kuin tähän asti myös modernin puoluetutkimuksen näkökulmia: puolueiden eliitin, johtaelimien, organisaation, päätöksenteon, ohjelmakokonaisuuksien, kannattajiston jne. tutkimista jo ennen vuotta 1907 edeltäneessä vaiheessa.

Paitsi yhteiskunnan sosiaalinen rakenne, myös sosiaalinen liikkuvuus on mielenkiintoinen ilmiö autonomiakauden poliittisen historian kannalta. Suomalainen yhteiskunta v:n 1808 jälkeen ei ollut mitenkään erikoisemmin aatelisvaltainen: voitiinhan senaattiinkin, kuten tunnettua, valita puolet ei-aatelisista. Verrattuna samanaikaiseen Ruotsiin autonomisen Suomen hallinto tarjosi virkamiehille karrierimahdollisuuksia, joita ei oltu havaitsematta Tukholmassa korkeamman virkamiehistön keskuudessa jopa tietyllä kateudella.

Joskus 1860-luvulla Helsingin yliopistoon tuli opiskelijoita — senaikaisen mittapuun mukaan — sosiaalisesti sangen alhaalta, aina talonpoikaisyhteiskunnan kerrostumista lähtien. Sosiaalista liikkuvuutta oli, kuten monet tutkimukset osoittavat, Suomessa 1800-luvulla suhteellisen paljon. Kuitenkin sosiaalisen kahtiajaon jyrkkyys, suomalaisittain sanottuna: säätyläiset ja rahvas, ilmensi — sellaiseksi kuin se sittemmin oli ehtinyt kehittyä vuosisadan vaihteeseen tultaessa — todellisuudessa kahta täysin erilaista elämänpiiriä ja omaa maailmaansa. Tässä aihepiirissä tutkimuksella on liikkumatilaa sekä sosiaalishistorialliselta että asennetutkimuksen näkökulmasta katsoen.

Suomi ja sen yhteydet ulkomaihin autonomiakautena muodostavat oman erityisaihepiirinsä, jota on tiettyjen erikoisilmiöiden ja ajanjaksojen osalta hyvinkin perusteellisesti selvitetty. Mutta kokonaisuudessaan tämän yleisaiheen puitteissa on katvealueita ja myös runsaasti uusia tutkimusnäköaloja. Eräs aihe on suomalaisten poliittinen kuva maailmasta ajanjaksoittain porrastettuna: 1800-luvun alkupuolella, 1860-luvun murroksessa, 1880-luvun murrosvaiheessa jne. (vastaavasti jatkossa: jostain 1919 alkaen, 1930-luvulla ja 1945 jälkeen). Sen piiristä löytyy kokonaisia ongelmakimppuja selvitettäväksi.

Tähän rinnastuu toinen osittain edellisen kanssa liitoksessa oleva aihepiiri: ulkomaisten aatteiden tulo Suomeen. Ruotsin, Saksan ja yleensä mannereurooppalaisten vaikutteiden lisäksi pohdintaa ansaitsee myös se, mikä on ollut aatteellinen anti anglosaksisesta ja venäläisestä suunnasta 1800-luvun eri vaiheista alkaen.

1800-luvun Suomea — vielä hiukan tässä aikakaudessa pysyäkseen — voidaan tarkastella jopa sellaisten modernien käsitteiden kuin turvallisuuspolitiikan näkökulmasta, niitä hiukan vapaasti käytellen. Miten Venäjä pyrki takaamaan Suomen turvallisuuden ulkopuolisiin valtioihin nähden ja miten suomalaiset näihin pyrkimyksiin suhtautuivat? Mitä oli — niin sanoakseni — suomalainen 'turvallisuuspolitiikka' Venäjään nähden? Voidaan esim. puhua perustuslaeista ja keisarinanasta erityisinä turvallisuustakuina suomalaisessa politiikassa varsinkin 1860-luvulta lähtien.

Tämän aihealan yhteydessä voidaan näköpiiriin saada sellaisia asenneilmiöitä viime vuosisadan Suomessa kuin oikeusidealismi, pasifismiin viittaavat asenteet, keisarinpalvonta jne., eräitä esimerkkejä mainitakseni. Lisäksi on aihetta todeta eräs ilmiö: kansainvälisen politiikan ja siinä vaikuttavien voimien tuntemuksen suhteellinen vieraus suomalaisille eliittipiireillekin.

Koko 1800-luvun ja 1900-luvun alun Suomea aina 1. maailmansotaan asti voidaan tarkastella kansainvälisen politiikankin tasolta lähtien. Yleisnäkökulma: autonomiakauden Suomi ja kansainväliset kriisit on esim. eräs tämän-suuntainen tapa tarkastella koko tuota aikakautta Suomen historiassa. Tällaiset kysymyksenasettelut »ulkoapäin» ovat kuten tunnettua vasta viime vuosikymmeninä enemmän tulleet esille historiantutkimuksessamme.

Itsenäisyyden alkuvuosikymmenet

Suomen itsenäisyystapahtumat, tunnettuna monivaiheisena prosessina taustailmiöistä aina maan politiikan eri suuntaihin orientointivaiheisiin tuovat esiin, ajallisesti hiukan samanaikaisina vertauskohtina muut itsenäisten valtioiden synty tapahtumat Euroopassa alkaen Tsekkoslovakiasta ja Puolasta.

Tietynlainen vertaileva kansallisten itsenäistymistapahtumien tarkastelu olisi epäilemättä mielenkiintoinen. Eri asia on, että historiallisten vertailujen suorittaminen sisältää aina metodisia ongelmia.

Myös Suomen hallitusmuodon ja sen synnyn vertaaminen muiden uusien itsenäisten valtioiden suunnilleen samaan aikaan hyväksymiin hallitusmuotoihin on epäilemättä mielenkiintoista. Toisaalta vertailu voitaisiin tehdä tällöin niihin maihin, jotka edustivat — kuten Baltian tasavalloissa ja Puolassa — vahvasti ns. eduskuntavaltaista suuntausta, toisaalta yleensä muihinkin valtioihin, jotka olivat mukana hallitusmuotojen suuressa muuttamisprosessissa 1. maailmansodan päättymisen tienoilla.

Suomen hallitusmuodon synnyn yhteydessä korostuvat olosuhdetekijät ja murrosvaiheen erikoisluonne. Samalla kun v:n 1919 ratkaisu on aihetta sijoittaa oman maan valtiosääntökehitykseen, niin se on toisaalta liitettävä vuosien 1918—19 erilaisiin vaikutuskomponentteihin. Niitä ovat v:n 1918 kevään tapahtumat Suomessa ja sitä seurannut hallitusmuototaistelu, mutta myös monet kansainväliset ilmiöt: parlamentarismien ja demokratian tunnukset lännessä, kumouksen ja radikalismien tunnukset idässä ynnä niiden synnyttämä pelko. Suomen hallitusmuoto 1919 oli näiden eri tekijöiden erikoinen yhdistelmä.

Suomen itsenäistymisen murrostapahtumien kokonaissisältöä arvioitaessa on eräs tärkeä tarkastelunäkökulma: mitä se jatkossa vaikutti toisaalta maan sisäpolitiikan, toisaalta maan ulkopoliittikan sisältöön sekä ideologioiden sisältöön koko sektorilla oikealta vasemmalle 1920- ja 30-luvun Suomessa.

Suomen poliittinen järjestelmä itsenäisyysaikana on aihepiiri, jota olisi tarkasteltava mahdollisimman laaja-alaisesti. Mielestäni parlamentaarisen elämän kulku v:sta 1919 lähtien on sinänsä vain sangen kapea sektori tästä yleisaiheesta. Samaten 1920- ja 30-luvun osalta on monella tavalla ensisijaista tutkia erilaisia poliittisia mielipidesuuntia — ja -ryhmittymiä, eikä vain — suppeammin — erillisiä puolueita ja puolueideologioita. Edelliset antavat enemmän ilmeikkyyttä kokonaiskuvalle.

Eräs tärkeä lähtökohta on kaksoisongelma: tasavaltaa ja parlamentaarista demokratiaa Suomessa v:n 1919 HM:n voimaantulosta lähtien ylläpitäneet voimat ja ne, jotka eivät syystä tai toisesta tätä poliittista järjestelmää tunnustaneet. Jälkimmäiseltä osalta erilaiset vasemmistoradikalismien suunnat, joita monivivahteisuudessaan ei voi suoraviivaisesti luonnehtia millään

yhteisnimikkeellä »kommunismi», ovat eräs tähän liittyvä aate- ja asennetutkimuksen sektori.

Vastaavasti oikealla laidalla voi erottaa toisistaan ne entiset monarkistit, jotka jälkikäteen hyväksyivät tasavallan — esim. Lauri Ingmanin ympärillä toimivat — ja ne oikeistoradikaaliset piirit, jotka eivät sitä tosiasiallisesti tunnustaneet. Juuri tähän liittyen on mielenkiintoinen ilmiö se avoin tai hiljainen, vahvasti halveksivasävyinen arvostelu, jota juuri viimeksi mainituista piireistä kohdistettiin 20-luvulla tasavallan 'pieniin poliitikkoihin'. Poliittiseen systeemiin tilittäytyminen on näissä piireissä v:n 1919 jälkeen jatkuva, joskin etupäässä latenttia.

Samalla kun ääriivasemmiston tarkastelu on oma moninainen aihekokonaisuus, ei vain sen sektorin julkinen ja salainen poliittinen toiminta vaan myös heidän edustamansa protestiasenteen erilaiset ilmaukset sekä poliittinen maailmankuva jostain v:sta 1919 eteenpäin, niin suomalaisen yhteiskunnan oikeistosektorin ääri-ilmiöiden tarkastelu koko 20-luvun osalta antaa mielestäni laajempaa ajallista taustaa niille oikeistoradikalismien ilmauksille, jotka monen mielestä »yhtäkkiä» purkautuivat esiin v. 1930.

Kun on yleensä kysymys ideologioiden esiintymisestä suomalaisen yhteiskunnan kehityskuvassa, niin mielestäni kaivattaisiin enemmän kokonaisuutensija ja tulkintoja. Lähten suomalaisesta konservatismista. Sen erityissisällön ja erityisväritteisyyden selvittely pitkässä ajallisessa perspektiivissä 1800-luvulta lähtien, taustatekijöinä agraarivaltaisuus mutta myös monet erikoisinstituutiot virkakoneistosta kirkkoon ja koululaitokseen on eräs lähtökohta tämänaiheiselle analyysille. Siihen liittyy sitten v:n 1918 tapahtumien sisällöllinen vaikutus suomalaiseen konservatismiin ynnä — kautta linjan — kansainvälisten vaikutteiden kehio sen ympärillä.

Myös liberalismi on aihe, jota pitäisi pyrkiä kokonaisuutena tarkastelemaan, ennen kaikkea tämän ideologian kannatuksen vähäisyyttä 20- ja 30-luvun Suomessa sekä syitä siihen (kuten myös liberalismien tiettyjä varhaisempia esiintymismuotoja jo autonomiakautena).

Agrarismi on ollut, kuten tunnettua, huomattava sekä pohjoismainen että itäeurooppalainen ilmiö maailmansotien välisenä kautena ja osaksi jo sitä ennen. Tämän aihealan tutkimukset ovat Suomen osalta ymmärrettävistä syistä maalaisliitto-keskeisiä, mutta aihepiiriä voi tarkastella yleisemminkin, on sitten kysymys asenneilmiöistä tai organisaatioiden tutkimuksesta.

Suomalainen sosiaalidemokratia, joka lienee katsottava tähän mennessä eniten tutkituksi tämän vuosisadan aateilmiöistämme puoluetasolla, sijoittuu erikoisella tavalla poikkeuksellisiin historiallisiin kehysraameihin, joihin sisältyy maan maantieteellisen sijainnin lisäksi kansalaissota, joka vahvasti rajoitti koko työväenliikkeen puhevaltaa pitkäksi aikaa yhteiskunnassa, sekä kaksi myöhempää sotaa, talvisota ja vuosien 1941—44 sota, jotka taustaltaan, lähtökohdiltaan, tunnuksiltaan ja hengeltään ovat sangen erilaisia. Koko ilmiö,

sosiaalidemokratia Suomessa 20- ja 30-luvuilla ei sovi likipitäänkään mihinkään skandinaavisen sosiaalidemokratian kehityskuvaan ja poliittisten vaikutusporrastumien aikatauluun.

Suomalaista oikeistoradikalismia 30-luvulla olisi aihetta verrata oikeistoradikalismiin ilmiöihin muualla Euroopassa; silloin vastaavan suomalaisen ilmiön erikoisluonne tulisi selkeämmin esille. Se, mikä 30-luvun osalta on kokonaiskehitykselle Suomessa ominaista, on oikeistoradikalismiin nousuvuosien ajallinen varhaisuus, 1930—32, jos pidämme taustana yleiseurooppalaista kehitystä.

Kun Manner-Euroopassa oikeistoradikalismiin ja fašismin asemat vahvistuivat 30-luvun kuluessa — erityisesti vuosista 1933—34 lähtien — niin Suomessa kehitys oli kulkeva laskevaan suuntaan. Suomalainen kehityskuva on ainakin jossain määrin liitännäinen Skandinavian maissa samanaikaisesti ilmenevään ideologiseen kehitykseen. Suomen kohdalla joutuu toteamaan esim. sen, että vuosikymmenen viimeisissä eduskuntavaaleissa v. 1939 oikeistoradikalismia edustava puolue, Ikl kärsi huomattavan tappion sen edustajamäärän laskiessa 14:sta 8:aan.

Tässä vaiheessa, erityisesti 30-luvun puolivälin tienoilla, on tutkimuksen aihetta kiinnittää erityistä huomiota myös suomalaisen vasemmistoradikalismiin aatteellisiin muotoihin ja organisatorisiin ilmauksiin.

Poliittisen järjestelmän kokonaisuuteen itsenäisyyden alusta lähtien kuuluivat myös lukuisat erikoisinstituutiot, jotka ilmensivät maan julkisen elämän kokonaiskuvassa erilaisia voimatekijöitä ja ideologisia yleissuuntauksia. Tällöin on huomioitava mm. työmarkkinajärjestöjen tosiasiallinen tila, jolloin lähinnä pistää silmään — eroavaisuutena esim. Skandinavian maihin — ammattiyhdistysliikkeen huomattava heikkous ja työnantajasektorin korostettu patriarkalisuus, edelleen suojeluskuntajärjestön olemassaolo myös sisäpoliittisessa ajankuvassa jne. sekä lukuisten taloudellisten ja myös kultturellisten järjestöjen yhteiskunnalliset roolipiirteet.

Eräs yleisilmiö, johon ei ole juuri lainkaan kiinnitetty huomiota, on 20- ja 30-luvun Suomessa poliittisen osallistumisen alhaisuus — esim. verrattuna 2. maailmansodan jälkeiseen aikaan. Eduskuntavaaleihin osanotto saattoi 20-luvulla olla alle 60 % (esim. 1927 ja 1929 vain 55 %); kohupresidentinvaaleissa 1931 se oli vain 47 %. Huippuarvot saavutettiin eduskuntavaaleissa v. 1939; silloinen äänestäneiden määrä, 66 %, oli kuitenkin lopulta sangen alhainen osuus kokonaisuudesta.

Toisen maailmansodan vaihe ja sotien jälkikausi.

Toisen maailmansodan yhteydessä on huomattava ulkomaalaisten tutkijoiden antama haaste. Se on antanut monenlaisia virikkeitä, uusia näkökulmia ja runsaasti uutta tietoa. Ei pitäisi kuitenkaan jättää tutkija-areenaa ulkoma-

laisille niiden kysymysten osalta, joita he ovat käsitelleet ja rajoittua etsimään muita mielenkiintoisia aiheita vuosilta 1939—44. En tarkoita sitä, että pitäisi edustaa jotain ns. kansallista historiankirjoitusta, mutta olisi joka tapauksessa tärkeää avata tutkimusnäkyymiä myös vankalta Suomen olojen tuntemuksen pohjalta ja suomalaisesta näkökulmasta.

Suomen olosuhteet sotavuosina 1939—44 ja sitä ennen, kansainvälisten tilanteiden hyvinkin suuret muutokset sekä ulkopoliittisen päätöksentekoprosessin erikoispiirteet sotaolosuhteissa ovat aiheita, joita on tutkittu jo paljon, mutta joita edelleen olisi systemaattisesti käytävä läpi. Sen lisäksi pitäisi tietenkin tarkastella sotavuosien Suomea myös sisältäpäin: hallintoa, puolue toimintaa poikkeusoloissa, yleisen mielipiteen ympärille liittyviä ongelmia jne.

Kun siirrytään sodanjälkeiseen aikakauteen Suomen kohdalla, lähtökohtana on sen suuren muutoksen monitahoinen tarkastelu, joka myötäili siirtymistä sodasta rauhaan v:n 1944 ympärillä. Sitä voidaan seurata ulkopoliitiikan, puolue-elämän, hallinnon, talouselämän ja työmarkkinoiden osalta, vain eräitä tärkeimpiä aloja mainitakseni. Kysymys on muutosprosesseista ja sopeutumisilmiöistä, joita voidaan seurata monella tavoin. Kun on kysymys jonkin erikoissektorin kehityksen tarkastelusta sodan jälkeisenä kautena, muutosasetelman kokonaisu-laajuus täytyy olla selvästi tutkijoilla tiedostettuna.

Sotien jälkeinen vaihe 1944—48 tuo esiin monta näkökulmaa: eräs on tietenkin uuden ulkopoliitiikan eteneminen ja Suomen uudenlainen jäsentyminen kansainvälisten suhteiden kenttään aina kaupallisia ym. taloudellisia suhteita myöten. Niinikään suuri, kansainvälistä mielenkiintoa omaava kysymys ja koko vaiheeseen liittyvä ongelma on, miten Suomessa, päinvastoin kuin kaikissa Itä-Euroopan maissa, perinteellinen poliittinen järjestelmä, parlamentaarinen demokratia säilytti asemansa ja omaleimaisen luonteensa. Aihe on ehkä arka, mutta tärkeä.

Voidaan tutkia myös ongelmia, jotka häviävät julkisuuden tasolta kuten esim. kieliriidan häypymistä, toisaalta esiin nousevia ilmiöitä kuten työmarkkinajärjestöjen panoksen vahvistumista ja kytkeytymistä aivan uudella tavalla Suomen poliittiseen järjestelmään. Tähän liittyy yleensäkin kysymys poliittisen systeemin kokonaiskehityksestä erityispiirteineen ja -alueineen: esim. parlamentarismien erilaiset ilmenemismuodot ja presidentin roolin kehitys.

Toteaisin näiden lisäksi kaksi yleisaihepiiriä, joita voi tarkastella pitkässä ajallisessa perspektiivissä. Minkälaisena valtion edustama intressirooli on näytetty eri aikoina? Aihetta voi selvittää autonomiakaudelta alkaen; sotien välisen kauden osalta sitä parhaillaan pyritään selvittämään. Erityisesti vuoden 1944 jälkeisen ajan eri vuosikymmenien osalta se on erittäin mielenkiintoinen. Toinen yleisaihe olisi, minkälaisia Suomen poliittisen ja taloudellisen kehityksen keskinäiset riippuvuus suhteet ovat eri vaiheissa olleet? Molemmat sisältävät erittäin paljon osatutkimusaiheita.

Totean vain lyhyesti ideologioiden tutkimuksen tarjoamat monet näköalat

sodan jälkeisen vaiheen puitteissa. Lisäisin yhden yleiskysymyksen, jonka metodista lähestymistä olisi aihetta pohtia perusteellisesti. Miten voitaisiin eri vaiheissa — välittömästi sodan jälkeisinä vuosina, 50-luvulla, edelleen 60-luvun puolivälistä alkaen jne — selvittää kulloinkin vallinnutta ns. yleistä poliittista ilmapiiriä.

Puoluetutkimuksen kentällä tulevat esiin aivan erityisesti puolue-elämän kenttäorganisaatioiden kehitys. Sehän etenee vasemmistopuolueista maalaisliittoon ja oikeiston piiriin.

Lopuksi pari näkökohtaa Suomen ulkopoliitikasta, ja Suomen asemasta. Tärkeää olisi tutkia ei vain ns. korkeinta päätöksentekotasoa, vaan myös ulkopoliitiikan käsittelyä puolueetasolla ja muulla ns. alatasolla. Kun lähdemme selaisista uusista käsittekokonaisuuksista kuin turvallisuuspolitiikka, olisi aihetta niiden puitteissa palautua taaksepäin aina itsenäisyyden alkuaikoihin asti ja tarkastella, miten kansallinen turvallisuusongelma ja sen ratkaisupyrimykset on kussakin vaiheessa erikseen ja vertaillen poliittisen kentän eri sektoreilla nähty. Edelleen myös: selvittely ulko- ja sisäpolitiikan kohtaamisalueista 1944 jälkeen, mutta myös — haluaisin korostaa — 20- ja 30-luvulla, joiden osalta tämä aihe niinkään on mielenkiintoinen.

Samanaikaisesti Suomen historiaa voidaan tarkastella ulkoapäin: miten muut — lännessä ja idässä — virallisella tasolla ja muuten ovat nähneet Suomen 2. maailmansodan jälkeisen ulkoisen roolin sekä sisäisen kehityksen.

Lopuksi

Viime aikojen tutkimustilanteelle on ollut tunnusomaista erilaisten historiallisten tulkintojen rinnakkainen esillä olo. Arvo sinänsä on monipuolinen ja monivirikkeinen tutkimusympäristö. Osa ongelmista on aina sellaisia, joista voidaan perustellusti esittää erilaisia tulkintoja.

Oma merkityksensä on ollut ulkomaalaisen tutkimuksen antamalla virikkeillä; se näyttää olevan kasvamaan päin. Tärkeää on myös todeta systemaattisten yhteiskuntatieteiden — ennen kaikkea valtio-opin ja sosiologian — piiristä saadut vaikutteet. Metodiikallaan, teorianmuodostuksellaan ja käsitteillään ne ovat monipuolistaneet historian tutkimuksen otetta.

Historiantutkimuksen monipuolisuus ja myös monipuoliset tulkinnat ovat tärkeitä pyrittäessä tutkimuksen sektorilla eteenpäin. Ne ovat tärkeitä myös historianopettajille, heidän tehtävissään. Myös yhteiskunnan kannalta on näin mahdollista saada monipuolista kuvaa kehityksestä.